

THE PALIVERSE PROJECT

Το σύμπαν της σοφίας του Βούδα

Σχόλια (Aṭṭhakathā)

Ο Κανόνας των Ομιλιών - Σχόλια (Sutta Piṭaka -
Aṭṭhakathā)

4. Η συλλογή των αριθμημένων ομιλιών - Σχόλια
(4. Aṅguttara Nikāya - Aṭṭhakathā)

01. Σχόλια για το βιβλίο του ενός (01. Ekakanipāta-aṭṭhakathā)

18. Σχόλια για το άλλο κεφάλαιο για το δαχτυλοχτύπημα
(18. Aparāccharāsaṅghātavaggavaṇṇanā)

PaliVerse

4. Η συλλογή των αριθμημένων ομιλιών - Σχόλια

01. Σχόλια για το βιβλίο του ενός

18. Aparāccharāsaṅghātavaggavaṇṇanā

382. Accharāsaṅghātamattampīti idampi suttaṃ aggikkhandhūpamaaṭṭhuppattiyaṃyeva vuttaṃ. Appanāppattāya hi mettāya vipāke kathāyeva natthi. Tassāyeva aṭṭhuppattiyā ayaṃ desanā āraddhāti veditabbā. Tattha paṭhamanti “gaṇanānupubbatā paṭhamaṃ, idaṃ paṭhamaṃ samāpajjatīti paṭhama”nti vibhaṅge vuttatthameva. Jhānanti jhānaṃ nāma duvidhaṃ ārammaṇūpanijjhānañca lakkhaṇūpanijjhānañcāti. Tattha ārammaṇūpanijjhānaṃ nāma aṭṭha samāpattiyo. Tā hi pathavīkasiṇādinō ārammaṇassa upanijjhānato ārammaṇūpanijjhānanti vuccanti. Lakkhaṇūpanijjhānanti vipassanāmaggaṃphalāni. Vipassanā hi aniccādivasena saṅkhārālakkaṇassa upanijjhānato lakkhaṇūpanijjhānaṃ nāma, vipassanāya pana lakkhaṇūpanijjhānakiccaṃ maggena sijjhatīti maggo lakkhaṇūpanijjhānaṃ, phalaṃ suññataanimittaappaṇihita-lakkhaṇassa nibbānasseva upanijjhānato lakkhaṇūpanijjhānanti vuccati. Tattha imasmiṃ pana atthe ārammaṇūpanijjhānaṃ adhippetā. Ko pana vādo ye naṃ bahulīkarontīti ye naṃ paṭhamajjhānaṃ bahulī karonti, punappunaṃ karonti, tesu vattabbameva natthi. Sesamettha heṭṭhā vuttanayeneva veditabbaṃ.

383. Dutiyantiādīsupi “gaṇanānupubbatā dutiya”ntiādinā nayena attho veditabbo.

386-387. Mettanti sabbasattesu hitapharaṇaṃ. Cetovimuttinti cittavimuttiṃ. Idha appanāppattāva mettā adhippetā. Karuṇādisupi eseṃ nayo. Ime pana cattāro brahmavihārā vaṭṭaṃ honti, vaṭṭapādā honti, vipassanāpādā honti, diṭṭhadhammasukhavihārā honti, abhiññāpādā vā nirodhapādā vā honti. Lokuttarā pana na honti. Kasmā? Sattārammaṇattāti.

390. Kāye kāyānupassīti ānāpānapabbāṃ, iriyāpathapabbāṃ, catusampajaññapabbāṃ, paṭikūlamanasikārapabbāṃ, dhātumanasikārapabbāṃ, navasivathikāpabbāni, ajjhattaparikkammavasena cattāri nīlādikasiṇānīti imasmiṃ aṭṭhārasavidhe kāye tameva kāyaṃ paññāya anupassanto. Viharatīti iriyati vattati. Iminā imassa aṭṭhārasavidhena kāyānupassanāsatiṭṭhānabhāvakassa bhikkhuno iriyāpatho kathito hoti. Ātāpīti tasseva vuttappakāraṃsa satipaṭṭhānassa bhāvanakavīriyena vīriyavā. Sampajānoti aṭṭhārasavidhena kāyānupassanāsatiṭṭhānassa pariggāhikapaññāya sammā pajānanto. Satimāti aṭṭhārasavidhena kāyānupassanāpariggāhikāya satiyā samannāgato. Vineyya loke abhiijhādomanassanti tasmīṃyeva kāyasāṅkhāte loke pañcakāmaguṇikataṇhañca paṭighasampayuttadomanassañca vinetvā vikkhambhetvā kāye kāyānupassī viharatīti vuttaṃ hoti. Ettāvatā kāyānupassanāsatiṭṭhānavasena suddharūpasammasanameva kathitanti veditabbaṃ.

Vedanāsu vedanānupassīti sukhādibhedāsu vedanāsu “sukhaṃ vedanaṃ vediyamāno sukhaṃ vedanaṃ vediyāmīti pajānāti. Dukkhaṃ, adukkhamasukhaṃ, sāmisaṃ vā sukhaṃ, nirāmisaṃ vā sukhaṃ, sāmisaṃ vā dukkhaṃ, nirāmisaṃ vā

dukkhaṃ, sāmisaṃ vā adukkhamasukhaṃ, nirāmisam vā adukkhamasukhaṃ vedanaṃ vediyamāno nirāmisam adukkhamasukhaṃ vedanaṃ vediyāmīti pajānātī”ti evaṃ vuttaṃ navavidhaṃ vedanaṃ anupassanto. Ātāpītiādinā panettha navavidhena vedanānupassanāsatiṭṭhānassa bhāvanāpariggāhikānaṃ vīriyapaññāsatiṇaṃ vasena attho veditabbo. Lokoti cettha vedanā veditabbā.

Cittadhammesupi eseva nayo. Ettha pana citte cittānupassīti “sarāgaṃ vā cittaṃ sarāgaṃ cittanti pajānātī”ti evaṃ vitthārite soḷasappabhede citte tameva cittaṃ pariggāhikāya anupassanāya anupassantoti attho. Dhammesu dhammānupassīti “pañca nīvaraṇāni, pañcupādānakkhandhā, cha ajjhattikabāhirāyatanāni, satta bojjhaṅgā, cattāri ariyasaccāni”ti evaṃ koṭṭhāsavasena pañcadhā vuttesu dhammesu dhammapariggāhikāya anupassanāya te dhamme anupassantoti attho. Ettha pana vedanānupassanāsatiṭṭhāne ca cittānupassanāsatiṭṭhāne ca suddhaarūpasammasanameva kathitaṃ, dhammānupassanāsatiṭṭhāne rūpārūpasammasanaṃ. Iti imāni cattāripi satiṭṭhānāni lokiya lokuttaramissakāneva kathitānīti veditabbāni.

394. Anuppannānanti anibbattānaṃ. Pāpakānanti lāmakānaṃ. Akusalānaṃ dhammānanti akosallasambhūtānaṃ lobhādidhammānaṃ. Anuppādāyāti anibbattanatthāya. Chandaṃ janetīti kattukamyatākusalacchandaṃ uppādeti. Vāyamatīti payogaṃ parakkamaṃ karoti. Vīriyaṃ ārabhatīti kāyikacetasikavīriyaṃ karoti. Cittaṃ paggaṇhātīti teneva saha jātavīriyena cittaṃ ukkhipati. Padahatīti padhānavīriyaṃ karoti.

Uppannānanti jātānaṃ nibbattānaṃ. Kusalānaṃ dhammānanti kosallasambhūtānaṃ alobhādidhammānaṃ. Thitīyāti thitatthaṃ. Asammosāyāti anassanatthaṃ. Bhiyyobhāvāyāti punappunabhāvāya. Vepullāyāti vipulabhāvāya. Bhāvanāyāti vaḍḍhiyā. Paripūriyāti paripūraṇatthāya. Ayaṃ tāva catunnaṃ sammappadhānānaṃ ekapadiko atthuddhāro.

Ayaṃ pana sammappadhānakathā nāma duvidhā lokiya lokuttarā ca. Tattha lokiya sabbapubbabhāge hoti, sā kassapasamyuttapariyāyena lokiya maggakkhaṇe ya eva veditabbā. Vuttañhi tattha -

“Cattārome, āvuso, sammappadhānā. Katame cattāro? Idhāvuso, bhikkhu ‘anuppannā me pāpakā akusalā dhammā uppajjamānā anattāya saṃvatteyyu’nti ātappaṃ karoti, ‘uppannā me pāpakā akusalā dhammā appahīyamānā anattāya saṃvatteyyu’nti ātappaṃ karoti, ‘anuppannā me kusalā dhammā anuppajjamānā anattāya saṃvatteyyu’nti ātappaṃ karoti, ‘uppannā me kusalā dhammā nirujjhamānā anattāya saṃvatteyyu’nti ātappaṃ karotī’ti.

Ettha ca pāpakā akusalāti lobhādayo veditabbā. Anuppannā kusalā dhammāti samathavipassanā ceva maggo ca. Uppannā kusalā nāma samathavipassanāva. Maggo pana sakiṃ uppajjitvā nirujjhamāno anattāya saṃvattanako nāma natthi. So hi phalassa paccayaṃ datvāva nirujjhati. Purimasmimpi vā samathavipassanāva gahetabbāti vuttaṃ, taṃ pana na yuttaṃ. Evaṃ lokiya sammappadhānakathā sabbapubbabhāge kassapasamyuttapariyāyena veditabbā. Lokuttaramaggakkhaṇe panetaṃ ekameva vīriyaṃ catukiccasāadhanavasena cattāri nāmāni labhati.

Tattha anuppannānaṃ pāpakānanti ettha “anuppanno ceva kāmacchando”tiādīsu vuttanayena attho veditabbo. Uppannānaṃ pāpakānanti ettha catubbidhaṃ uppannaṃ vattamānuppannaṃ, bhutvāvigatuppannaṃ, okāsakatuppannaṃ, bhūmiladdhuppannanti. Tattha ye kilesā vijjamānā uppādādisamaṅgino, idaṃ vattamānuppannaṃ nāma. Kamme pana javite ārammaṇarasam anubhavitvā niruddhavipāko bhutvā vigataṃ nāma, kammaṃ uppajjitvā niruddhaṃ bhutvā vigataṃ nāma. Tadubhayampi bhutvāvigatuppannanti saṅkhaṃ gacchati. Kusalākusalakammaṃ aññakammassa vipākaṃ paṭibāhitvā attano vipākassa okāsaṃ karoti, evaṃ kate okāse vipāko uppajjamāno okāsakaraṇato paṭṭhāya uppannoti vuccati, idaṃ okāsakatuppannaṃ nāma. Pañcakkhandhā pana vipassanāya bhūmi nāma, te atītādibhedā honti. Tesu anusayitakilesā pana atītā vā anāgatā vā paccuppannā vāti na vattabbā. Atītakkhandhesu anusayitāpi hi appahīnāva honti, anāgatakkhandhesu anusayitāpi appahīnāva honti, paccuppannakkhandhesu anusayitāpi appahīnāva honti, idaṃ bhūmiladdhuppannaṃ nāma. Tenāhu porāṇā - “tāsu tāsu bhūmisu asamugghātagatā kilesā bhūmiladdhuppannāti saṅkhaṃ gacchantī”ti.

Aparampi catubbidhaṃ uppannaṃ samudācāruppannaṃ, ārammaṇādhiggahituppannaṃ, avikkhambhituppannaṃ, asamugghātituppannanti. Tattha sampati vattamānaṃyeva samudācāruppannaṃ nāma. Sakīṃ cakkhūni ummīletvā ārammaṇe nimitte gahite anussaritānussaritakkhaṇe kilesā nuppajjissantīti na vattabbā. Kasmā? Ārammaṇassa adhiggahitattā. Yathā kiṃ? Yathā khīrukkhassa kuṭhāriyā āhatāhataṭṭhāne khīraṃ na nikkhamissatīti na vattabbā, evaṃ. Idaṃ ārammaṇādhiggahituppannaṃ nāma. Samāpattiyā avikkhambhitakilesā pana imasmiṃ nāma ṭhānena uppajjissantīti na vattabbā. Kasmā? Avikkhambhitattā. Yathā kiṃ? Yathā khīrarukkhaṃ kuṭhāriyā āhaneyyūṃ, imasmiṃ nāma ṭhāne khīraṃ na nikkhameyyāti na vattabbā, evaṃ. Idaṃ avikkhambhituppannaṃ nāma. Maggena asamugghātitakilesā pana bhavagge nibbattassāpi uppajjantīti purimanayeneva vitthāretabbā. Idaṃ asamugghātituppannaṃ nāma.

Imesu uppannesu vattamānuppannaṃ, bhutvāvigatuppannaṃ, okāsakatuppannaṃ, samudācāruppannanti catubbidhaṃ uppannaṃ na maggavajjhaṃ, bhūmiladdhuppannaṃ, ārammaṇādhiggahituppannaṃ, avikkhambhituppannaṃ, asamugghātituppannanti catubbidhaṃ maggavajjhaṃ. Maggo hi uppajjamāno ete kilese pajahati. So ye kilese pajahati, te atītā vā anāgatā vā paccuppannā vāti na vattabbā. Vuttampi cetaṃ -

“Hañci atīte kilese pajahati? Tena hi khīṇaṃyeva khepeti, niruddhaṃ nirodheti, atthaṅgataṃ atthaṅgameti, atītaṃ yaṃ natthi, taṃ pajahati. Hañci anāgate kilese pajahati? Tena hi ajātaṃ pajahati, anibbattaṃ anuppannaṃ apātubhūtaṃ pajahati, anāgataṃ yaṃ natthi, taṃ pajahati. Hañci paccuppanne kilese pajahati? Tena hi ratto rāgaṃ pajahati, duṭṭho dosaṃ, mūlho mohaṃ, vinibaddho mānaṃ, parāmaṭṭho diṭṭhiṃ, aniṭṭhaṅgato vicikicchā, thāmagato anusayaṃ pajahati, kaṇhasukkā dhammā yuganaddhā vattanti, saṃkilesiyā maggabhāvanā hotīti...pe... tena hi natthi maggabhāvanā, natthi phalasacchikiriyā, natthi kilesappahānaṃ, natthi dhammābhisamayoti. Atthi maggabhāvanā...pe... atthi dhammābhisamayoti. Yathā kathaṃ viya? Seyyathāpi taruṇo rukkho...pe... apātubhūtāyeva na pātubhavanti”ti.

Iti pāḷiyaṃ ajātapahalarukkho āgato, jātapahalarukkho pana dīpetabbo. Yathā hi saphalo taruṇambarukkho, tassa phalāni manussā paribhuñjeyyūṃ, sesāni pātetvā

pacchiyo pūreyyūṃ, athañño puriso taṃ pharasunā chindeyya. Tenassa neva atītāni phalāni nāsītāni honti, na anāgatapaccuppannāni ca nāsītāni. Atītāni hi manussehi paribhuttāni, anāgatāni anibbattāni, na sakkā nāsetuṃ. Yasmiṃ pana samaye so chinno, tadā phalāniyeva natthīti paccuppannānipi anāsītāni. Sace pana rukkho acchinno assa, athassa pathavīrasañca āporasañca āgamma yāni phalāni nibbatteyyuṃ, tāni nāsītāni honti. Tāni hi ajātāneva na jāyanti, anibbattāneva na nibbattanti, apātubhūtāneva na pātubhavanti. Evameva maggo nāpi atītādibhede kilese pajahati, nāpi na pajahati. Yesañhi kilesānaṃ maggena khandhesu apariññātesu uppatti siyā, maggena uppajjivā khandhānaṃ pariññātattā te kilesā ajātāva na jāyanti, anibbattāva na nibbattanti, apātubhūtāva na pātubhavanti. Taruṇaputtāya itthiyā puna avijāyanatthaṃ byādhitānaṃ rogavūpasamanatthaṃ pītabhesajjehi vāpi ayamatto vibhāvetabbo. Evaṃ maggo ye kilese pajahati, te atītā vā anāgatā vā paccuppannā vāti na vattabbā. Na ca maggo kilese na pajahati. Ye pana maggo kilese pajahati, te sandhāya “uppannānaṃ pāpakāna”ntiādi vuttaṃ.

Na kevalañca maggo kileseyeva pajahati, kilesānaṃ pana appahīnattā ye uppajjeyyūṃ upādinnaṃkhandhā, tepi pajahatiyeva. Vuttampi cetāṃ - “sotāpattimaggañāṇena abhisāṅkhāraviññāṇassa nirodhena satta bhavē t̐hapetvā anamatagge saṃsāre ye uppajjeyyūṃ nāmañca rūpañca, etthete nirujjhantī”ti vitthāro. Iti maggo upādinnaṃ anupādinnaṃ ca vuṭṭhāti. Bhavavasena pana sotāpattimaggo apāyabhavato vuṭṭhāti, sakadāgāmiṃmaggo sugatibhavekadesato, anāgāmiṃmaggo sugatikāmbhavato, arahattamaggo rūpārūpabhavato vuṭṭhāti. Sabbabhavēhi vuṭṭhātiyevātipi vadanti.

Atha maggakkhaṇe kathaṃ anuppannānaṃ uppādāya bhāvanā hoti, kathaṃ vā uppannānaṃ t̐hitiyāti? Maggappavattiyā eva. Maggo hi pavattamāno pubbe anuppannapubbattā anuppanno nāma vuccati. Anāgatapubbañhi t̐hānaṃ gantvā ananubhūtapubbaṃ vā ārammaṇaṃ anubhavivā vattāro bhavanti; “anāgatat̐thānaṃ āgatamha, ananubhūtaṃ ārammaṇaṃ anubhavāmā”ti. Yā cassa pavatti, ayameva t̐hiti nāmāti “t̐hitiyā bhāvetī”ti vattuṃ vaṭṭati. Evametassa bhikkhuno idaṃ lokuttaramaggakkhaṇe vīriyaṃ “anuppannānaṃ pāpakānaṃ akusalānaṃ dhammānaṃ anuppādāyā”tiādīni cattāri nāmāni labhati. Ayaṃ lokuttaramaggakkhaṇe sammappadhānakathā. Imasmiṃ pana sutte lokiyaḥlokuttaramissakāneva sammappadhānāni kathitāni.

398-401. Iddhipādesu chandaṃ nissāya pavatto samādhī chandasamādhī, padhānabhūtā saṅkhārā padhānasaṅkhārā. Samannāgatanti tehi dhammehi upetaṃ. Iddhiyā pādaṃ, iddhibhūtaṃ vā pādanti iddhipādaṃ. Sesesupi eseva nayo. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana iddhipādavibhaṅge āgato eva. Visuddhimagge panassa attho dīpito. Tatrāyaṃ bhikkhu yadā chandādīsu ekaṃ dhuraṃ nissāya vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇāti, tadāssa paṭhamiddhipādo pubbabhāge lokiyo, aparabhāge lokuttaro. Evaṃ sesāpīti. Imasmiṃ sutte lokiyaḥlokuttarāva iddhipādā kathitā.

402-406. Saddhindriyaṃ bhāvetītiādīsu saddhāva attano saddhādhure indaṭṭhaṃ karotīti saddhindriyaṃ. Vīriyindriyādīsupi eseva nayo. Bhāvetīti ettha pana ādikammiko yogāvacaro tīhi kāraṇehi saddhindriyaṃ visodhento saddhindriyaṃ bhāveti nāma. Vīriyindriyādīsupi eseva nayo. Vuttañhetā -

“Assaddhe puggale parivajjayato, saddhe puggale sevato bhajato payirupāsato, pasādanīye suttante paccavekkhato imehi tīhākārehi saddhindriyaṃ visujjhati.

“Kusīte puggale parivajjayato, āradhaviṛiye puggale sevato bhajato payirupāsato, sammappadhāne paccavekkhato imehi tīhākārehi vīriyindriyaṃ visujjhati.

“Muṭṭhassatī puggale parivajjayato, upaṭṭhitassatī puggale sevato bhajato payirupāsato, satipaṭṭhāne paccavekkhato imehi tīhākārehi satindriyaṃ visujjhati.

“Asamāhite puggale parivajjayato, samāhite puggale sevato bhajato payirupāsato, jhānavimokkhe paccavekkhato imehi tīhākārehi samādhindriyaṃ visujjhati.

“Duppaññe puggale parivajjayato, paññavante puggale sevato bhajato payirupāsato, gambhīraññācariyaṃ paccavekkhato imehi tīhākārehi paññindriyaṃ visujjhati”ti.

Ettha ca gambhīraññācariyaṃ paccavekkhatoti saṇhasukhumaṃ khandhantaram, āyatanantaram, dhātantaram, indriyabalabojjhaṅgantaram, maggantaram, phalantaraṇca paccavekkhantassāti attho. Imesañhi tiṇṇaṃ tiṇṇaṃ kāraṇānaṃ vasena akatābhiniveso ādikammiko yogāvacaro saddhādhurādīsu abhinivesaṃ paṭṭhapetvā bhāvento avasāne vivaṭṭetvā arahattaṃ gaṇhati. So yāva arahattamaggā imāni indriyāni bhāveti nāma, arahattaphale patte bhāvitindriyo nāma hotīti. Evaṃ imānipi pañcindriyāni lokiya lokuttarāneva kathitānīti.

Saddhābalādīsu saddhāyeva akampiyaṭṭhena balanti saddhābalaṃ. Vīriyabalādīsupi eseṇa nayo. Ettha hi saddhā assaddhiye na kampati, vīriyaṃ kosajjena na kampati, sati muṭṭhassaccena na kampati, samādhī uddhacce na kampati, paññā avijjāya na kampatīti sabbānipi akampiyaṭṭhena balānīti vuccanti. Bhāvanānayo panettha indriyabhāvanāyaṃ vuttanayeneva veditabboti. Imāni lokiya lokuttarāneva kathitānīti.

418. Satisambojjhaṅgaṃ bhāvetīti ettha ayaṃ ādikammikānaṃ kulaputtānaṃ vasena saddhiṃ atthavaṇṇanāya bhāvanānayo. Tattha satisambojjhaṅgantiādīnā nayena vuttānaṃ sattannaṃ ādipadānaṃ tāva ayamatthavaṇṇanā - satisambojjhaṅge tāva saraṇaṭṭhena sati, sā panesā upaṭṭhānalakkhaṇā, apilāpanalakkhaṇā vā. Vuttampi cetā - “yathā, mahārāja, rañño bhaṇḍāgāriko rañño sāpateyyaṃ apilāpeti ‘ettakaṃ, mahārāja, hiraññaṃ, ettakaṃ suvaṇṇaṃ, ettakaṃ sāpateyya’nti. Evameva kho, mahārāja, sati uppajjamānā kusalākusalasāvajjānavajjahīnappaṇītakasukkasappaṭibhāge dhamme apilāpeti ime cattāro satipaṭṭhānā”ti vitthāro. Apilāpanarasā, kiccavaseneva hissā etaṃ lakkhaṇaṃ therena vuttaṃ. Asammosarasā vā, gocarābhimukhībhāvapaccupaṭṭhānā. Sati eva sambojjhaṅgoti satisambojjhaṅgo.

Tattha bodhiyā, bodhissa vā aṅgoti bojjhaṅgo. Kiṃ vuttaṃ hoti? Yā hi ayaṃ dhammasāmaggiyāya lokiya lokuttaramaggakkhaṇe uppajjamānāya līnuddhacapaṭiṭṭhānāyūhanakāmasukhaattakilamathānuyogaucchedasassatābhinive sādīnaṃ anekesaṃ upaddavānaṃ paṭipakkhabhūtāya satidhammavicayavīriyapītipassaddhisamādhipekkhāsāṅkhātāya dhammasāmaggiyā ariyasāvako bujjaṭīti katvā bodhīti vuccati, bujjaṭīti kilesasantānaniddāya utṭhahati, cattāri vā ariyasaccāni paṭivijjhati, nibbānameva vā sacchikarotīti vuttaṃ hoti. Yathāha - “satta bojjhaṅge bhāvetvā anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambuddho”ti. Tassā dhammasāmaggiyāsāṅkhātāya bodhiyā aṅgotipi bojjhaṅgo jhānaṅgamaggaṅgādayo viya. Yopesa yathāvuttappakārāya etāya

dhammasāmaggiyā bujjhatīti katvā ariyasāvako bodhīti vuccati, tassa aṅgotipi bojjhaṅgo senaṅgarathaṅgādayo viya. Tenāhu aṭṭhakathācariyā - “bojjhanakassa puggalassa aṅgāti vā bojjhaṅgā”ti.

Apica “bojjhaṅgāti kenaṭṭhena bojjhaṅgā? Bodhāya saṃvattantīti bojjhaṅgā, bujjhantīti bojjhaṅgā, anubujjhantīti bojjhaṅgā, paṭibujjhantīti bojjhaṅgā, sambujjhantīti bojjhaṅgā”ti iminā paṭisambhidānāyena paṭibujjhantīti bojjhaṅgatto veditabbo. Pasattho sundaro ca bojjhaṅgo sambojjhaṅgo, sati eva sambojjhaṅgo satisambojjhaṅgo, taṃ satisambojjhaṅgaṃ.

Dhammavicayasambojjhaṅgantiādīsupi catusaccadhamme vicinatīti dhammavicayo. So pavicayalakkhaṇo, obhāsanaraso, asammohapaccupaṭṭhāno. Vīrabhāvato, vidhinā īrayitabbato ca vīriyaṃ. Taṃ paggahalakkhaṇaṃ, upathambhanarasam, anosīdanapaccupaṭṭhānaṃ. Pīṇayatīti pīti. Sā pharaṇalakkhaṇā, tuṭṭhilakkhaṇā vā, kāyacittānaṃ pīṇanarasā, nesaṃyeva odagyaṃ paccupaṭṭhānā. Kāyacittadarathapassambhanato passaddhi. Sā upasamalakkhaṇā, kāyacittadarathamaddanarasā, kāyacittānaṃ aparipphandasītibhāvapaccupaṭṭhānā. Samādhānato samādhī. So avikkhepalakkhaṇo, avisāralakkhaṇo vā, cittacetāsikānaṃ sampiṇḍanaraso, cittaṭṭhitipaccupaṭṭhāno. Ajjupekkhanato upekkhā. Sā paṭisaṅkhānalakkhaṇā, samavāhitalakkhaṇā vā, ūnādhikanivāraṇarasā, pakkhapātupacchedanarasā vā, majjhatabbhāvapaccupaṭṭhānā. Sesam vuttanayameva. Bhāvetīti brūheti vaḍḍheti, uppādetīti attho.

Tattha cattāro dhammā satisambojjhaṅgassa uppādāya saṃvattantīti veditabbā satisampajaññaṃ muṭṭhassatipuggalaparivajjanatā upaṭṭhitassatipuggalasevanatā tadadhimuttatāti. Abhikkantādīsu hi sattasu ṭhānesu satisampajaññaṇa, bhāvanikkhattakākasadise muṭṭhassatipuggale parivajjanena, tissadattattheraabhayaṭṭherādīsadise upaṭṭhitassatipuggale sevanena, ṭhānanisajjādīsu satisamuṭṭhāpanatthaṃ ninnapoṇapabbhāracittatāya ca satisambojjhaṅgo uppajjati. Tasmā ādikammiko kulaputto imehi catūhi kāraṇehi satisambojjhaṅgaṃ samuṭṭhāpetvā tadeva dhuraṃ katvā abhinivesaṃ paṭṭhapetvā anukkamena arahattaṃ gaṇhāti. So yāva arahattamaggā satisambojjhaṅgaṃ bhāveti nāma, phale patte bhāvito nāma hoti.

Satta dhammā dhammavicayasambojjhaṅgassa uppādāya saṃvattanti paripucchakatā, vatthuvisadakiriyā, indriyasamattapaṭipādanā, duppaññaṇapuggalaparivajjanā, paññaṇavantaṃ puggalasevanā, gambhīraññaṇacariyapaccavekkhaṇā, tadadhimuttatāti. Tattha paripucchakatāti khandhadhātuāyatanaṃ indriyabalabojjhaṅgamaggaṅgajhānasamathavipassanānaṃ atthasannissitaparipucchābahulatā.

Vatthuvisadakiriyāti ajjhātikabāhirānaṃ vatthūnaṃ visadabhāvakaraṇaṃ. Yadā hissa kesaṇakhalomā dīghā honti, sarīraṃ vā uppannadosaṇceva sedamalamakkhitaṇca, tadā ajjhātikaṃ vatthu avisadaṃ hoti aparisuddhaṃ. Yadā pana cīvaraṃ jīṇaṃ kiliṭṭhaṃ duggandhaṃ vā hoti, senāsanaṃ vā uklāpaṃ, tadā bāhiraṃ vatthu avisadaṃ hoti aparisuddhaṃ. Tasmā kesādicchedanena uddhaṃvirecanaadhovirecanādīhi sarīrasallahukabhāvakaraṇena ucchādananahāpanena ca ajjhātikavatthu visadaṃ kātabbaṃ. Sūcikkammadhovanarajanaparibhaṇḍakaraṇādīhi bāhiraṃ vatthu visadaṃ kātabbaṃ. Etasmiñhi ajjhātikabāhire vatthumhi avisade uppannesu cittacetāsikesu ñāṇampi

avisadam hoti aparisuddham aparisuddhāni dīpakapallavaṭṭitelādīni nissāya uppannadīpasikhāya obhāso viya. Visade pana ajjhattikabāhire vatthumhi uppannesu cittacetasikesu ñāṇampi visadam hoti parisuddhāni dīpakapallavaṭṭitelādīni nissāya uppannadīpasikhāya obhāso viya. Tena vuttaṃ - “vatthuvisadakiriyā dhammavicayasambojjhaṅgassa uppādāya saṃvattatī”ti.

Indriyasamattapaṭipādanā nāma saddhādīnaṃ indriyānaṃ samabhāvakaraṇaṃ. Sace hissa saddhindriyaṃ balavaṃ hoti, itarāni mandāni, tato vīriyindriyaṃ paggahakiccaṃ, satindriyaṃ upaṭṭhānakiccaṃ, samādhindriyaṃ avikkhepakiccaṃ, paññindriyaṃ dassanakiccaṃ kātuṃ na sakkoti. Tasmā taṃ dhammasabhāvapaccavekkhaṇena vā, yathā vā manasikaroto balavaṃ jātaṃ, tathā amanasikārena hāpetabbaṃ. Vakkalittheravatthu cettha nidassanaṃ. Sace pana vīriyindriyaṃ balavaṃ hoti, atha neva saddhindriyaṃ adhimokkhakiccaṃ kātuṃ sakkoti, na itarāni itarakiccabhedam. Tasmā taṃ passaddhādibhāvanāya hāpetabbaṃ. Tatrāpi soṇattherassa vatthu dassetabbaṃ. Evaṃ sesesupi ekassa balavabhāve sati itaresaṃ attano kicesu asamatthatā veditabbā.

Visesato panettha saddhāpaññānaṃ samādhivīriyānaṃca samataṃ pasaṃsanti. Balavasaddho hi mandapañño mudhappasanno hoti, avatthumhi pasīdati. Balavapañño mandasaddho kerāṭīkapakkhaṃ bhajati, bhesajjasamuṭṭhito viya rogo atekiccho hoti. Cittuppadamatteneva kusalaṃ hotīti atidhāvitvā dānādīni akaronto niraye uppajjati. Ubhinnaṃ samatāya vatthusmiṃyeva pasīdati. Balavasamādhim pana mandavīriyaṃ samādhissa kosajjapakkhattā kosajjaṃ abhibhavati. Balavavīriyaṃ mandasamādhim vīriyassa uddhaccapakkhattā uddhaccaṃ abhibhavati. Samādhī pana vīriyena saṃyojito kosajje patituṃ na labhati, vīriyaṃ samādhinā saṃyojitaṃ uddhacce patituṃ na labhati. Tasmā taṃ ubhayaṃ samaṃ kattabbaṃ. Ubhayasamatāya hi appanā hoti.

Apica samādhikammikassa balavatīpi saddhā vaṭṭati. Evañhi saddahanto okappento appanaṃ pāpuṇissati. Samādhīpaññāsu pana samādhikammikassa ekaggatā balavatī vaṭṭati. Evañhi so appanaṃ pāpuṇāti. Vipassanākammikassa paññā balavatī vaṭṭati. Evañhi so lakkhaṇapaṭivedhaṃ pāpuṇāti. Ubhinnaṃ pana samatāyapi appanā hotiyeva. Sati pana sabbattha balavatī vaṭṭati. Sati hi cittaṃ uddhaccapakkhikānaṃ saddhāvīriyapaññānaṃ vasena uddhaccapātato kosajjapakkhikena ca samādhinā kosajjapātato rakkhati. Tasmā sā loṇadhūpanaṃ viya sabbabyañjanesu, sabbakammiko amacco viya ca sabbarājakicesu, sabbattha icchitabbā. Tenāha - “sati ca pana sabbatthikā vuttā bhagavatā. Kiṃ kārāṇā? Cittañhi satipaṭisaraṇaṃ, ārakkhapaccupaṭṭhānā ca sati, na vinā satiyā cittassa paggahaniggaho hotī”ti.

Duppaññapuggalaparivajjanā nāma khandhādibhedesu anogāḷhapaññānaṃ dummedhapuggalānaṃ ārakā parivajjanaṃ. Paññavantapuggalasevanā nāma samapaññāsalakkhaṇapariggāhikāya udayabbayapaññāya samannāgatapuggalasevanā. Gambhīraññācariyapaccavekkhaṇā nāma gambhīresu khandhādīsu pavattāya gambhīrapaññāya pabhedapaccavekkhaṇā. Tadadhimuttatā nāma ṭhānanisajjādīsu dhammavicayasambojjhaṅgasamuṭṭhāpanatthaṃ ninnapoṇapabbhāracittatā. Tasmā ādikammiko kulaputto imehi sattahi kārāṇehi dhammavicayasambojjhaṅgaṃ samuṭṭhāpetvā tadeva dhuraṃ katvā abhinivesaṃ paṭṭhapetvā anukkamena arahattaṃ gaṇhāti. So yāva arahattamaggā dhammavicayasambojjhaṅgaṃ bhāveti nāma, phale patte bhāvito nāma hoti.

Ekādasā dhammā vīriyasambojjhaṅgassa uppādāya saṃvattanti -
apāyabhayapaccavekkhaṇatā, ānisaṃsadassāvitā, gamanavīthipaccavekkhaṇatā,
piṇḍapātāpacāyanatā, dāyajjamahattapaccavekkhaṇatā,
satthumahattapaccavekkhaṇatā, jātimahattapaccavekkhaṇatā,
sābrahmacārimahattapaccavekkhaṇatā, kusītapuggalaparivajjanatā,
āradhāvīriyapuggalasevanatā, tadadhimuttatāti.

Tattha “nirayesu pañcavidhabandhanakammakaraṇato paṭṭhāya mahādukkhaṃ
anubhavanakālepi, tiracchānayanoniyam jālakkipakuminādīhi gahitakālepi,
pājanakaṇṭhakādippahāratunnassa pana sakaṭavahanādīkalepi, pettivisaye anekānīpi
vassasahassāni ekaṃ buddhantarampi khuppiṇāsaṃhī āturībhūtakālepi,
kālakāñjikaasuresu saṭṭhihatthaasīti hatthappamāṇena aṭṭhicammamatteneva
attabhāvena vātātapādidukkhānubhavanakālepi na sakkā vīriyasambojjhaṅgaṃ
uppādetum. Ayameva te bhikkhu kālō”ti evaṃ apāyabhayaṃ paccavekkhantassāpi
vīriyasambojjhaṅgo uppajjati.

“Na sakkā kusītena nava lokuttaradhammā laddhum, āradhāvīriyeneva sakkā,
ayamānisaṃso vīriyassā”ti evaṃ ānisaṃsadassāvinopi uppajjati.

“Sabbabuddhapacceka buddhamahāsāvakehi gatamaggo gantabbo, so ca na sakkā
kusītena gantu”nti evaṃ gamanavīthiṃ paccavekkhantassāpi uppajjati.

“Ye taṃ piṇḍapātādīhi upaṭṭhahanti, ime te manussā neva ñātakā, na
dāsakammakarā, nāpi taṃ nissāya jīvissāmāti te paṇītāni piṇḍapātādīni denti. Atha
kho attano kārāṇaṃ mahapphalataṃ paccāsīsamānā denti. Satthārāpi ‘ayaṃ ime
paccaye paribhuñjitvā kāyadaḥhībahulo sukhaṃ viharissatī”ti na evaṃ sampassatā
tuyhaṃ paccayā anuññātā, atha kho ‘ayaṃ ime paribhuñjamāno samaṇadhammaṃ
katvā vaṭṭadukkhato muccissatī”ti te paccayā anuññātā. So dāni tvaṃ kusīto
viharanto na taṃ piṇḍapātaṃ apacāyissasi. Āradhāvīriyasēva hi piṇḍāpacāyanaṃ
nāma hotī”ti evaṃ piṇḍapātāpacāyanaṃ paccavekkhantassāpi uppajjati
mahāmittattherassa viya piṇḍapātiyatissattherassa viya ca.

Mahāmittatthero kira kassakaleṇa nāma paṭivasati. Tassa ca gocaragāme ekā
mahāupāsikā theram puttam katvā paṭijagati. Sā ekadivasam araṇṇam gacchanti
dhītaram āha - “amma, asukasmim ṭhāne purāṇataṇḍulā, asukasmim khīram,
asukasmim sappi, asukasmim phāṇitaṃ, tava bhātikassa ayyamittassa āgatakāle
bhattam pacitvā khīrasappi phāṇitehi saddhim dehi, datvā tvaṇca bhuñjeyyāsi. Aham
pana hiyyo pakkam pārivāsikabhattam kañjiyena bhuttamhī”ti. Divā kim bhuñjissasi,
ammāti? Sākapaṇṇam pakkhipitvā kaṇataṇḍulehi ambilayāguṃ pacitvā ṭhapehi,
ammāti.

Thero cīvaram pārupitvā pattam nīharantova taṃ saddam sutvā attānam ovadi -
“mahāupāsikā kira kañjiyena pārivāsikabhattam bhuñji, divāpi
kaṇapaṇṇambilayāguṃ bhuñjissati, tuyham atthāya pana purāṇataṇḍulādīni
ācikkhati. Taṃ nissāya kho panesā neva khettaṃ na vatthum na bhattam na vattham
paccāsīsatī, tisso pana sampattiyo patthayamānā deti. Tvaṃ etissā tā sampattiyo
dātuṃ sakkhissasi, na sakkhissasīti, ayam kho pana piṇḍapāto tayā sarāgena
sadosena samohena na sakkā gaṇhitu”nti pattam thavikāya pakkhipitvā gaṇṭhikaṃ
muñcitvā nivattitvā kassakaleṇameva gantvā pattam heṭṭhāmañce, cīvaraṇca
cīvaravaṃse ṭhapetvā, “arahattaṃ apāpuṇitvā na nikkhamissāmī”ti vīriyam

adhiṭṭhahitvā nisīdi. Dīgharattaṃ appamatto hutvā nivutthabhikkhu vipassanaṃ vaḍḍhetvā purebhattameva arahattaṃ patvā vikasamānamiva padumaṃ mahākhiṇāsavo sitaṃ karontova nikkhami. Leṇadvāre rukkhamhi adhivatthā devatā -

“Namo te purisājañña, namo te purisuttama;
Yassa te āsavā khīṇā, dakkhiṇeyyosi mārīsā”ti. -

Udānaṃ udānetvā, “bhante, piṇḍāya pavitṭhānaṃ tumhādisānaṃ arahantānaṃ bhikkhaṃ datvā mahallakittiyo dukkhā muccissantī”ti āha. Thero uṭṭhahitvā dvāraṃ vivaritvā kālaṃ olokeno “pātoyevā”ti ñatvā pattacīvaraṃ ādāya gāmaṃ pāvisi.

Dārikāpi bhattaṃ sampādetvā “idāni me bhātā āgamissati, idāni me bhātā āgamissatī”ti dvāraṃ olokayamānā nisīdi. Sā there gharadvāraṃ sampatte pattaṃ gahetvā sappiphāṇitayojitassa khīrapīṇḍapātassa pūretvā hatthe ṭhapesi. Thero “sukhaṃ hotū”ti anumodanaṃ katvā pakkāmi. Sāpi taṃ olokayamānāva aṭṭhāsi. Therassa hi tadā ativiya parisuddho chavivaṇṇo ahosi, vipasannāni indriyāni, mukhaṃ bandhanā pavuttatālapakkaṃ viya ativiya virocittha.

Mahāupāsikā araṇṇato āgantvā “kiṃ, amma, bhātiko te āgato”ti pucchi. Sā sabbaṃ taṃ pavattiṃ ārocesi. Upāsikā “ajja me puttassa pabbajitakiccaṃ matthakaṃ patta”nti ñatvā “abhiramati te, amma, bhātā buddhasāsane, na ukkaṇṭhatī”ti āha.

Piṇḍapātikatissattheravatthu pana evaṃ veditabbaṃ - mahāgāme kira eko daliddapuriso dāruvikkayena jīvikaṃ kappeti. So teneva kāraṇena nāmaṃ labhitvā dārubhaṇḍakamahātisso nāma jāto. So ekadivasam attano bhariyaṃ āha - “kiṃ amhākaṃ jīvitaṃ nāma, satthārā daliddadānassa mahapphalabhāvo kathito, mayaṇca nibaddhaṃ dātuṃ na sakkoma, pakkhikabhattamattaṃ datvā puna uppannaṃ salākabhattampi dassāmā”ti. Sā “sādhū sāmī”ti sampaṭicchitvā punadivase yathālābhena pakkhikabhattaṃ adāsi. Bhikkhusaṅghassa ca paccayehi nipparissaya kālo hoti, daharasāmaṇera paṇītabhojanāni bhuñjitvā “ayaṃ lūkhāhāro”ti tesam pakkhikabhattaṃ gahitamattakameva katvā tesam passantānaṃyeva chaḍḍetvā gacchanti.

Sā itthī taṃ disvā sāmikassa kathesi, “mayā dinnaṃ chaḍḍentī”ti na pana vipaṭṭisārinī ahosi. Tassā sāmiko āha - “mayaṃ duggatabhāvena ayyānaṃ sukhena paribhuñjāpetuṃ nāsakkhimha. Kiṃ nu kho katvā ayyānaṃ manaṃ gahetuṃ sakkhissāmā”ti? Athassa bhariyā āha - “kiṃ vadesi, sāmī, saputtakā duggatā nāma natthīti ayaṃ te dhītā, imaṃ ekasmiṃ kule ṭhapetvā dvādasa kahāpaṇe gaṇhitvā ekaṃ khīradhenuṃ āhara, ayyānaṃ khīrasalākabhattaṃ dassāma, evaṃ tesam cittaṃ gaṇhituṃ sakkhissāmā”ti. So sādhuṃti sampaṭicchitvā tathā akāsi. Tesam puññaṇa sā dhenu sāyaṃ tīṇi māṇikāni, pāto tīṇi māṇikāni khīraṃ deti. Sāyaṃ laddhaṃ dadhiṃ katvā punadivase tato gahitanavanītena sappiṃ katvā sasappiparisekaṃ khīrasalākabhattaṃ denti. Tato paṭṭhāya tassa gehe salākabhattaṃ puñṇavantāva labhanti.

So ekadivasam bhariyaṃ āha - “mayaṃ dhītu atthitāya lajjitabbato ca muttā, gehe ca no bhattaṃ ayyānaṃ paribhogārahaṃ jātaṃ. Tvaṃ yāva ahaṃ āgacchāmi, tāva imasmiṃ kalyāṇavatte mā pamajji. Ahaṃ kiñcideva katvā dhītaraṃ mocessāmi”ti. So ekaṃ padesaṃ gantvā ucchuyantakammaṃ katvā chahi māsehi dvādasa kahāpaṇe labhitvā “alaṃ ettakaṃ mama dhītu mocanattāyā”ti te kahāpaṇe dussante bandhitvā “gehaṃ gamissāmi”ti maggaṃ paṭipajji.

Tasmiṃ samaye ambariyamahāvihāravāsī piṇḍapāṭiyatissatthero “tissamahāvihāraṃ gantvā cetiyaṃ vandissāmī”ti attano vasanaṭṭhānato mahāgāmaṃ gacchanto tameva maggaṃ paṭipajji. So upāsako therāṃ dūratova disvā “ekakova agantvā iminā ayyena saddhiṃ ekaṃ dhammakathaṃ suṇanto gamissāmi. Sīlavanto hi sabbakālaṃ dullabhā”ti vegena therāṃ sampāpuṇitvā abhivādetvā saddhiṃ gacchanto velāya upakaṭṭhāya cintesi - “mayhaṃ hatthe puṭakabhattaṃ natthi, ayyassa ca bhikkhākālo sampatto, ayañca me paribbayo hatthe atthi, ekaṃ gāmadvāraṃ pattakāle ayyassa piṇḍapāṭaṃ dassāmī”ti.

Tassevaṃ citte uppannamatteyeva eko puṭakabhattaṃ gahetvā taṃ ṭhānaṃ sampatto. Upāsako taṃ disvā, “bhante, thokaṃ āgamethā”ti vatvā taṃ upasaṅkamitvā āha - “kahāpaṇaṃ te, bho purisa, dammi, taṃ me puṭakabhattaṃ dehī”ti. So cintesi - “imaṃ bhattaṃ imasmiṃ kāle māsakampi na agghati, ayañca mayhaṃ ekavāreneva kahāpaṇaṃ deti, bhavissatettha kāraṇa”nti cintetvā “nāhaṃ kahāpaṇena demī”ti āha. Evaṃ sante dve gaṇha, tīṇi gaṇhāti iminā niyāmena sabbepe te kahāpaṇe dātukāmo jāto. Itaro “aññepissa atthī”ti saññāya “na demī”cceva āha. Atha naṃ so āha - “sace me, bho, aññepi assu, tepi dadeyyaṃ. Na kho paṇāhaṃ attano atthāya gaṇhāmi, etasmiṃ me rukkhamaṇe eko ayyo nisīdāpito, tuyhampi kusalaṃ bhavissati, dehi me bhatta”nti. Tena hi, bho, gaṇha, āhara te kahāpaṇeti kahāpaṇe gahetvā puṭakabhattaṃ adāsi. Upāsako bhattaṃ gahetvā hatthe dhovitvā therāṃ upasaṅkamitvā “pattaṃ nīharatha, bhante”ti āha. Thero pattaṃ nīharitvā upaḍḍhabhatte dinne pattaṃ pidahi. Upāsako āha - “ayaṃ, bhante, ekasseva paṭiviso, na sakkā mayā ito bhuñjitum. Tumhākaṃyeva me atthāya imaṃ pariyesitvā laddhaṃ, gaṇhatha naṃ maṃ anukampaṃ upādāyā”ti. Thero “atthi ettha kāraṇa”nti gahetvā sabbaṃ paribhuñji. Upāsako dhamakaraṇena pāṇiyaṃ parissāvetvā adāsi. Tato niṭṭhitabhattakicce there ubhopi maggaṃ paṭipajjimsu.

Thero upāsakaṃ pucchi - “kena kāraṇena tvaṃ na bhuñjasī”ti. So attano gamanāgamanavidhānaṃ sabbaṃ kathesi. Thero taṃ sutvā saṃvegappatto cintesi - “dukkaraṃ upāsakena kataṃ, mayā pana evarūpaṃ piṇḍapāṭaṃ paribhuñjitvā etassa kataññunā bhavitabbaṃ. Sappāyasenāsaṇaṃ labhitvā tattheva chavimaṃsalohitesu sukkhantesupi nisinnapallaṅkeneva arahattaṃ appatvā na utṭhahissāmī”ti. So tissamahāvihāraṃ gantvā āgantukavattaṃ katvā attano pattasenāsaṇaṃ pavisitvā paccattharaṇaṃ attharitvā tattha nisinno attano mūlakammaṭṭhānameva gaṇhi. So tāya rattiyā obhāsamattampi nibbattetum nāsakkihi. Punadivasato paṭṭhāya bhikkhācārapalibodhaṃ chinditvā tadeva kammaṭṭhānaṃ anulomapaṭilomaṃ vipassi. Etenupāyena vipassanto sattame aruṇe saha paṭisambhidāhi arahattaṃ patvā cintesi - “atviya me kilantaṃ sarīraṃ, kiṃ nu kho me jīvitaṃ ciraṃ pavattissati, na pavattissatī”ti. Athassa appavattanabhāvaṃ disvā senāsaṇaṃ paṭisāmetvā pattacīvaramādāya vihāramajjhaṃ gantvā bheriṃ paharāpetvā bhikkhusaṅghaṃ sannipātesi.

Saṅghatthero “kena bhikkhunāsaṅgho sannipātito”ti pucchi. Mayā, bhanteti. Kimatthaṃ sappurisāti. Bhante, aññaṃ kammaṃ natthi, yesaṃ pana magge vā phale vā kaṅkhā atthi, te maṃ pucchantūti. Sappurisa tādisā nāma bhikkhū asantaṃ guṇaṃ na kathenti, amhākaṃ ettha kaṅkhā natthi. Kiṃ pana te saṃvegakāraṇaṃ ahosi, kiṃ paccayaṃ katvā arahattaṃ nibbattanti. Bhante, imasmiṃ mahāgāme valliyaṃvīthiyaṃ dārubhaṇḍakamahātisso nāma upāsako attano dhītaraṃ bahi ṭhapetvā dvādasa kahāpaṇe gaṇhitvā tehi ekaṃ khīradhenuṃ gahetvā saṅghassa

khīrabhattasālākaṃ paṭṭhapesi, so “dhītaraṃ mocessāmī”ti cha māse yantasālāya bhatim katvā dvādasā kahāpaṇe labhivā “dhītaraṃ mocessāmī”ti attano gehaṃ gacchanto antarāmagge maṃ disvā bhikkhācāraṇāya sabbepi te kahāpaṇe datvā puṭakabhattaṃ gaṇhitvā sabbhaṃ mayhaṃ adāsi. Ahaṃ taṃ piṇḍapātaṃ paribhuñjitvā idhāgantvā sappāyaseṇāsaṇaṃ labhivā “piṇḍapacāyanakammaṃ karissāmī”ti visesaṃ nibbattesiṃ, bhanteti. Taṃ ṭhānaṃ sampattā catassopi parisā therassa sādhuṇākaṃ adamsu. Sakabhāvena saṇṭhātum samattho nāma nāhosi. Thero saṅghamajjhe nisīditvā kathento kathentova “mayhaṃ kūtāgāraṃ dārubhaṇḍakamahātissassa hatthena phuṭṭhakāleyeva calatū”ti adhiṭṭhāya anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyi.

Kākaṇṇatissamahārājā “eko kira thero parinibbuto”ti sutvā vihāraṃ gantvā sakkārasammānaṃ katvā kūtāgāraṃ sajjetvā therāṃ tattha āropetvā “idāni citakaṭṭhānaṃ gamissāmā”ti ukkhipanto cāletum nāsakkhi. Rājā bhikkhusaṅghaṃ pucchi - “atthi, bhante, therena kiñci kathita”nti. Bhikkhū therena kathitavidhānaṃ ācikkhiṃsu. Rājā taṃ upāsakaṃ pakkosāpetvā “tayā ito sattadivasamatthake kassaci maggapaṭipannassa bhikkhuno puṭakabhattaṃ dinna”nti pucchi. Āma, devāti. Kena te niyāmena dinnanti? So taṃ kāraṇaṃ sabbhaṃ ārocesi. Atha naṃ rājā therassa kūtāgāraṭṭhānaṃ pesesi - “gaccha taṃ therāṃ sañjāna, so vā añño vā”ti. So gantvā sāṇiṃ ukkhipitvā therassa mukhaṃ disvā sañjānitvā dvīhi hatthehi hadayaṃ sandhārento rañño santikaṃ gantvā, “deva, mayhaṃ ayyo”ti āha. Athassa rājā mahāpasādhanaṃ dāpesi. Taṃ pasādhetaṃ āgataṃ “gaccha bhātika mahātissa mayhaṃ, ayyāti vatvā kūtāgāraṃ ukkhipā”ti āha. Upāsako “sādhu, devā”ti gantvā therassa pāde vanditvā ubho hi hatthehi ukkhipitvā attano matthake akāsi. Tasmimyeva khaṇe kūtāgāraṃ ākāse uppatitvā citakamatthake paṭiṭṭhāsi. Tasmim kāle citakassa catūhipi kaṇṇehi sayameva aggijālā uṭṭhahimsūti.

“Mahantaṃ kho panetaṃ satthu dāyajjaṃ, yadidaṃ satta ariyadhaṇāni nāma, taṃ na sakkā kusītena gahetum. Yathā hi vipaṭipannaṃ puttaṃ mātāpitara ‘ayaṃ amhākaṃ aputto’ti paribāhiraṃ karonti, so tesāṃ accayena dāyajjaṃ na labhati, evaṃ kusītopi idaṃ ariyadhaṇadāyajjaṃ na labhati, āradhaviṇṇiyaṃ labhati”ti dāyajjamahattaṃ paccavekkhatopi uppajjati.

“Mahā kho pana te satthā. Satthuno hi te mātukucchimhi paṭisandhiṃ gahaṇakālepi, abhinikkhamanepi, abhisambodhiyampi, dhammacakkappavattanayamakapāṭiḥāriyadevorohanaāyusaṅkhāravossajjanesupi, parinibbānakālepi dasasahassilokadhātu kampittha. Yuttaṃ nu te evarūpassa satthuno sāsane pabbajitvā kusītena bhavitu”nti evaṃ satthumahattaṃ paccavekkhatopi uppajjati.

“Jātiyāpi tvaṃ idāni na lāmakajātiko, asambhinnāya mahāsammatapaveṇiyā āgataokkāraṇajavaṃse jātosi, suddhodanamahārājassa ca mahāmāyādeviyā ca nattā, rāhulabhaddassa kaniṭṭho, tayā nāma evarūpena jinaputtena hutvā na yuttaṃ kusītena viharitu”nti evaṃ jātimahattaṃ paccavekkhatopi uppajjati.

“Sāriputtamoggallānā ceva asīti mahāsāvaka ca vīriyeneva lokuttaradhammaṃ paṭivijjhiṃsu, tvaṃ etesaṃ sabrahmacārīnaṃ maggaṃ paṭipajjasi, na paṭipajjasi”ti evaṃ sabrahmacārimahattaṃ paccavekkhatopi uppajjati.

Kucchiṃ pūretvā ṭhitaajagarasādise viṣaṭṭhakāyikacetasikavīriye kusītapuggale parivajjentassāpi, āradhaviṇṇiyaṃ pahitatte puggale sevantassāpi, ṭhānanisajjādīsu

viriyuppādanattham ninnapoṇapabbhāracittassāpi uppajjati. Tasmā ādikammiko kulaputto imehi ekādasahi kāraṇehi vīriyasambojjhaṅgam samuṭṭhāpetvā tadeva dhuraṃ katvā abhinivesaṃ paṭṭhapetvā anukkamena arahattaṃ gaṇhāti. So yāva arahattamaggā vīriyasambojjhaṅgam bhāveti nāma, phale patte bhāvito nāma hoti.

Ekādasā dhammā pītisambojjhaṅgassa uppādāya saṃvattanti - buddhānussati, dhammasaṅghasīla[^] cāgadevatānussati upasamānussati, lūkhapuggalaparivajjanatā, siniddhapuggalasevanatā, pasādanīyasuttantapaccavekkhaṇatā, tadadhimuttatāti.

Buddhaguṇe anussarantassāpi hi yāva upacārā sakalasarīraṃ pharamāno pītisambojjhaṅgo uppajjati, dhammasaṅghaguṇe anussarantassāpi, dīgharattaṃ akhaṇḍaṃ katvā rakkhitaṃ catupārisuddhisīlaṃ paccavekkhantassāpi, gihinodasasīlaṃ pañcasīlaṃ paccavekkhantassāpi, dubbhikkhabhayādīsu paṇītabhojanaṃ sabrahmacārīnaṃ datvā “evaṃnāma adamhā”ti cāgaṃ paccavekkhantassāpi, gihinopi evarūpe kāle sīlavantānaṃ dinnadānaṃ paccavekkhantassāpi, yehi guṇehi samannāgatā devattaṃ pattā, tathārūpānaṃ guṇānaṃ attani atthitaṃ paccavekkhantassāpi, samāpattiyā vikkhambhite kilesā saṭṭhipi sattatipi vassāni na samudācarantīti paccavekkhantassāpi, cetiyadassanabodhidassanatheradassanesu asakkaccakiriyāya saṃsūcitalūkhabhāve buddhādīsu pasādasinehābhāvena gadrabhapiṭṭhe rajasadise lūkhapuggale parivajjentassāpi, buddhādīsu pasādabahule muducitte siniddhapuggale sevantassāpi, ratanattayaguṇaparidīpake pasādanīyasuttante paccavekkhantassāpi, ṭhānanisajjādīsu pītiuppādanattham ninnapoṇapabbhāracittassāpi uppajjati. Tasmā ādikammiko kulaputto imehi ekādasahi kāraṇehi pītisambojjhaṅgam samuṭṭhāpetvā tadeva dhuraṃ katvā abhinivesaṃ paṭṭhapetvā anukkamena arahattaṃ gaṇhāti. So yāva arahattamaggā pītisambojjhaṅgam bhāveti nāma, phale patte bhāvito nāma hoti.

Satta dhammā passaddhisambojjhaṅgassa uppādāya saṃvattanti - paṇītabhojanasevanatā, utusukhasevanatā, iriyāpathasukhasevanatā, majjhataṭṭhapayogatā, sāraddhakāyapuggalaparivajjanatā, passaddhakāyapuggalasevanatā, tadadhimuttatāti.

Paṇītañhi siniddhaṃ sappāyabhojanaṃ bhuñjantassāpi, sītuṇhesu ca utūsu ṭhānādīsu ca iriyāpathesu sappāyautuñca iriyāpathañca sevantassāpi passaddhi uppajjati. Yo pana mahāpurisajātiko sabbautuiriyāpathakkhamo hoti, na taṃ sandhāyetam vuttaṃ. Yassa sabhāgavisabhāgatā atthi, tasseva visabhāge utuiriyāpathe vajjetvā sabhāge sevantassa uppajjati. Majjhataṭṭhapayogo vuccati attano ca parassa ca kammassakatapaccavekkhaṇā. Iminā majjhataṭṭhapayogena uppajjati. Yo leḍḍudaṇḍādīhi paraṃ viheṭṭhayamāno vicarati, evarūpaṃ sāraddhakāyaṃ puggalaṃ parivajjentassāpi, saṃyatapādapāṇiṃ passaddhakāyaṃ puggalaṃ sevantassāpi, ṭhānanisajjādīsu passaddhiuppādanatthāya ninnapoṇapabbhāracittassāpi uppajjati. Tasmā ādikammiko kulaputto imehi sattaahi kāraṇehi passaddhisambojjhaṅgam samuṭṭhāpetvā tadeva dhuraṃ katvā abhinivesaṃ paṭṭhapetvā anukkamena arahattaṃ gaṇhāti. So yāva arahattamaggā passaddhisambojjhaṅgam bhāveti nāma, phale patte bhāvito nāma hoti.

Ekādasā dhammā samādhisambojjhaṅgassa uppādāya saṃvattanti - vatthuvisadakiriyatā, indriyasamattapaṭipādanatā, nimittakusalatā, samaye cittassa paggaṇhanatā, samaye cittassa niggaṇhanatā, samaye sampahaṃsanatā, samaye

ajjuhekkhanatā, asamāhitapuggalaparivajjanatā, samāhitapuggalasevanatā, jhānavimokkhapaccavekkhanatā, tadadhimuttatāti. Tattha vatthuvisadakiriyatā ca indriyasamattapaṭipādanatā ca vuttanayeneva veditabbā.

Nimittakusalatā nāma kasiṇanimittassa uggahakusalatā. Samaye cittassa paggaṇhanatāti yasmiṃ samaye atisithilavīriyatādīhi līnaṃ cittaṃ hoti, tasmिṃ samaye dhammavicayavīriyapītisambojjhaṅgasamuṭṭhāpanena tassa paggaṇhanaṃ. Samaye cittassa niggaṇhanatāti yasmiṃ samaye accāradhaviṇiyatādīhi uddhataṃ cittaṃ hoti, tasmिṃ samaye passaddhisamādhieupekkhāsambojjhaṅgasamuṭṭhāpanena tassa niggaṇhanaṃ. Samaye sampahaṃsanatāti yasmiṃ samaye cittaṃ paññāpayogamandatāya vā upasamasukhānadhigamena vā nirassādaṃ hoti, tasmिṃ samaye aṭṭhasaṃvegavatthupaccavekkhaṇena saṃvejeti. Aṭṭha saṃvegavatthūni nāma - jātijarābyādhimaraṇāni cattāri, apāyadukkaṃ pañcamaṃ, atīte vaṭṭamūlakaṃ dukkaṃ, anāgate vaṭṭamūlakaṃ dukkaṃ, paccuppanne āhārapariyeṭṭhimūlakaṃ dukkhanti. Ratanattayaguṇānussaraṇena ca pasādaṃ janeti. Ayaṃ vuccati “samaye sampahaṃsanatā”ti.

Samaye ajjuhekkhanatā nāma yasmiṃ samaye sammāpaṭipattiṃ āgamma alīnaṃ anuddhataṃ anirassādaṃ ārammaṇe samappavattaṃ samathaviṭhipaṭipannaṃ cittaṃ hoti, tadāssa paggaṇhaniggahasampahaṃsanesu na byāpāraṃ āpajjati sārathi viya samappavattesu assesu. Ayaṃ vuccati “samaye ajjuhekkhanatā”ti. Asamāhitapuggalaparivajjanatā nāma upacāraṃ vā appanaṃ vā appattānaṃ vikkhittacittānaṃ puggalānaṃ ārakā parivajjanaṃ. Samāhitapuggalasevanatā nāma upacārena vā appanāya vā samāhitacittānaṃ sevanā bhajanā payirupāsanaṃ. Tadadhimuttatā nāma ṭhānanisajjādīsu samādhieuṭṭhāpanatthaṃyeva ninnapoṇapabbhāracittatā. Evañhi paṭipajjato esa uppajjati. Tasmā ādikammiko kulaputto imehi ekādasahi kāraṇehi samādhisambojjhaṅgaṃ samuṭṭhāpetvā tadeva dhuraṃ katvā abhinivesaṃ paṭṭhapetvā anukkamena arahattaṃ gaṇhāti. So yāva arahattamaggā samādhisambojjhaṅgaṃ bhāveti nāma, phale patte bhāvito nāma hoti.

Pañca dhammā upekkhāsambojjhaṅgassa uppādāya saṃvattanti - sattamajjhhattatā, saṅkhāramajjhhattatā, sattasaṅkhārakelāyanapuggalaparivajjanatā, sattasaṅkhāramajjhattapuggalasevanatā tadadhimuttatāti. Tattha dvīhākārehi sattamajjhattataṃ samuṭṭhāpeti “tvam attano kamma āgantvā attanova kamma gamissasi, esopi attano kamma āgantvā attanova kamma gamissati, tvam kaṃ kelāyasī”ti evaṃ kammassakatapaccavekkhaṇena ca, “paramatthato sattoyeva natthi, so tvam kaṃ kelāyasī”ti evaṃ nissattapaccavekkhaṇena cāti. Dvīhevākārehi saṅkhāramajjhattataṃ samuṭṭhāpeti “idaṃ cīvaram anupubbena vaṇṇavikāraṇceva jiṇṇabhāvañca upagantvā pādapuñchanacolakaṃ hutvā yaṭṭhikoṭiyā chaḍḍaniyaṃ bhavissati, sace panassa sāmiko bhavēyya, nāssa evaṃ vinassituṃ dadeyyā”ti evaṃ assāmikabhāvapaccavekkhaṇena ca, “anaddhaniyaṃ idaṃ tāvakālīka”nti evaṃ tāvakālīkabhāvapaccavekkhaṇena cāti. Yathā ca cīvare, evaṃ pattādīsopi yojanā kātabbā.

Sattasaṅkhārakelāyanapuggalaparivajjanatāti ettha yo puggalo gihī vā attano puttadhītādike, pabbajito vā attano antevāsikasamānupajjhāyakādike mamāyati, sahattheneva nesam kesacchedanasūcikkamma cīvaradhovanarajanapattapacanādīni karoti, muhuttampi apassanto “asuko sāmaṇero kuhiṃ, asuko daharo kuhi”nti

bhantamigo viya ito cito ca oloketi, aññena kesacchedanādīnaṃ atthāya “muhuttaṃ tāva asukaṃ pesethā”ti yāciyamānopi “amhepi taṃ attano kammaṃ na kārema, tumhe naṃ gahetvā kilamissathā”ti na deti, ayaṃ sattakelāyano nāma. Yo pana cīvarapattathālakakattarayaṭṭhiādīni mamāyati, aññassa hatthena parāmasitumpi na deti, tāvakālikam yācito “mayampi imaṃ dhanāyantā na paribhuñjāma, tumhākaṃ kiṃ dassāmā”ti vadati, ayaṃ saṅkhākelāyano nāma.

Yo pana tesu dvīsupi vatthūsu majjhatto udāsino, ayaṃ sattasaṅkhāramajjhatto nāma. Iti ayaṃ upekkhāsambojjhaṅgo evarūpaṃ sattasaṅkhākelāyanapuggalaṃ ārakā parivajjentassāpi, sattasaṅkhāramajjhattapuggalaṃ sevantassāpi, ṭhānanisajjādīsu taduppādanatthaṃ ninnapoṇapabbhāracittassāpi uppajjati. Tasmā ādikammiko kulaputto imehi pañcahi kāraṇehi upekkhāsambojjhaṅgaṃ samuṭṭhāpetvā tadeva dhuraṃ katvā abhinivesaṃ paṭṭhapetvā anukkamena arahattaṃ gaṇhāti. So yāva arahattamaggā upekkhāsambojjhaṅgaṃ bhāveti nāma, phale patte bhāvito nāma hoti. Iti imepi satta bojjhaṅgā lokiya lokuttaramissakāva kathitā.

419. Sammādiṭṭhiṃ bhāvetīti atṭhaṅgikassa maggassa ādibhūtaṃ sammādiṭṭhiṃ brūheti vaḍḍheti. Sesapadesupi eseva nayo. Ettha pana sammādassanalakkhaṇā sammādiṭṭhi. Sammāabhiniropanalakkhaṇo sammāsaṅkappo. Sammāpariggāhalakkhaṇā sammāvācā. Sammāsamuṭṭhāpanalakkhaṇo sammākammanto. Sammāvodāpanalakkhaṇo sammāājīvo. Sammāpaggahalakkhaṇo sammāvāyāmo. Sammāupaṭṭhānalakkhaṇā sammāsati. Sammāsamādhānalakkhaṇo sammāsamādhi.

Tesu ekekassa tīṇi tīṇi kiccāni honti. Seyyathidaṃ, sammādiṭṭhi tāva aññehipi attano paccaṇīkakilesehi saddhiṃ micchādiṭṭhiṃ pajahati, nirodhaṃ ārammaṇaṃ karoti, sampayuttadhamme ca passati tappaṭicchādakamohavidhamanavasena asammohato. Sammāsaṅkappādayopi tattheva micchāsaṅkappādīni ca pajahanti, nirodhañca ārammaṇaṃ karonti. Visesto panettha sammāsaṅkappo sahaajātadhamme sammā abhiniropeti, sammāvācā sammā pariggaṇhāti, sammākammanto sammā samuṭṭhāpeti, sammāājīvo sammā vodāpeti, sammāvāyāmo sammā paggaṇhāti, sammāsati sammā upaṭṭhāti, sammāsamādhi sammā padahati.

Api cesā sammādiṭṭhi nāma pubbabhāge nānakkhaṇā nānārammaṇā hoti, maggakāle ekakkhaṇā ekārammaṇā. Kiccato pana dukkhe ñāṇantiādīni cattāri nāmāni labhati. Sammāsaṅkappādayopi pubbabhāge nānakkhaṇā nānārammaṇā honti, maggakāle ekakkhaṇā ekārammaṇā. Tesu sammāsaṅkappo kiccato nekkhammasaṅkappo avihimsāsaṅkappo abyāpādasāṅkappoti tīṇi nāmāni labhati. Sammāvācādayo tayo pubbabhāge viratīyopi honti cetanāyopi, maggakkhaṇe pana viratīyova. Sammāvāyāmo sammāsati idampi dvayaṃ kiccato sammappadhānasatipaṭṭhānavasena cattāri nāmāni labhati. Sammāsamādhi pana pubbabhāgepi maggakkhaṇepi sammāsamādhiyeva.

Iti imesu atṭhasu dhammesu bhagavatā nibbānādhigamāya paṭipannassa yogino bahukārattā paṭhamam sammādiṭṭhi desitā. Ayañhi “paññāpajjoto paññāsatta”nti ca vuttā. Tasmā etāya pubbabhāge vipassanāññāsaṅkhātāya sammādiṭṭhiyā

avijjandhakāraṃ vidhamitvā kilesaṃ ghātento khemena yogāvacaro nibbānaṃ pāpuṇāti. Tena vuttaṃ - “nibbānādhigamāya paṭipannassa yogino bahukārattā paṭhamaṃ sammādiṭṭhi desitā”ti.

Sammāsaṅkappo pana tassā bahukāro, tasmā tadanantaraṃ vutto. Yathā hi heraññiko hatthena parivattetvā parivattetvā cakkhunā kahāpaṇaṃ olokeno ‘ayaṃ kūṭo, ayaṃ cheko’ti jānāti, evaṃ yogāvacaropi pubbabhāge vitakkena vitakketvā vitakketvā vipassanāpaññāya olokayamāno “ime dhammā kāmāvacarā, ime dhammā rūpāvacarādayo”ti jānāti. Yathā vā pana purisena koṭiyaṃ gahetvā parivattetvā parivattetvā dinnaṃ mahārukkaṃ tacchako vāsiyā tacchetvā kamme upaneti, evaṃ vitakkena vitakketvā vitakketvā dinnadhamme yogāvacaro paññāya “ime dhammā kāmāvacarā, ime dhammā rūpāvacarā”tiādinā nayena paricchinditvā kamme upaneti. Tena vuttaṃ - “sammāsaṅkappo pana tassā bahukāro, tasmā tadanantaraṃ vutto”ti.

Svāyaṃ yathā sammādiṭṭhiyā, evaṃ sammāvācāyapi upakārako. Yathāha - “pubbe kho, gahapati, vitakketvā vicāretvā pacchā vācaṃ bhindatī”ti. Tasmā tadanantaraṃ sammāvācā vuttā.

Yasmā pana idaṇcīdaṇca karissāmāti paṭhamaṃ vācāya saṃvidahitvā loke kammante payojenti, tasmā vācā kāyakammasa upakārikāti sammāvācāya anantaraṃ sammākamanto vutto.

Catubbidhaṃ pana vacīduccaritaṃ, tividhaṃ kāyaduccaritaṃ pahāya ubhayasucaritaṃ pūrentasseva yasmā ājīvaṭṭhamakasīlaṃ pūreti, na itarassa. Tasmā tadubhayānantaraṃ sammāājīvo vutto.

Evaṃ suddhājīvena “parisuddho me ājīvo”ti ettāvatā paritosāṃ katvā suttappamattena viharituṃ na yuttaṃ, atha kho sabbairiyāpathesu idaṃ vīriyamārabhitabbanti dassetuṃ tadanantaraṃ sammāvāyāmo vutto.

Tato āraddhavīriyenāpi kāyādīsu catūsu vatthūsu sati sūpaṭṭhitā kātābbāti dassanattaṃ tadanantaraṃ sammāsaṭi desitā.

Yasmā pana evaṃ sūpaṭṭhitā sati samādhissa upakārānupakārānaṃ dhammānaṃ gatiyo samanvesitvā pahoti ekattārammaṇe cittaṃ samādhetuṃ, tasmā sammāsaṭiyā anantaraṃ sammāsamādhī desitoti veditabbo. Iti ayampi aṭṭhaṅgiko maggo lokiya lokuttaramissakova kathito.

427. Ajjhataṃ rūpasāññītiādīsu ajjhatarūpe parikammavasena ajjhataṃ rūpasāññī nāma hoti. Ajjhatañhi nīlaparikammaṃ karonto kese vā pitte vā akkhitārakāya vā karoti, pītaparikammaṃ karonto mede vā chaviyā vā hatthapādatalesu vā akkhīnaṃ pītakaṭṭhāne vā karoti, lohitaparikammaṃ karonto maṃse vā lohite vā jivhāya vā akkhīnaṃ rattaṭṭhāne vā karoti, odātaparikammaṃ karonto aṭṭhimhi vā dante vā nakhe vā akkhīnaṃ setaṭṭhāne vā karoti. Taṃ pana sunīlaṃ supītaṃ sulohitakaṃ suodātaṃ na hoti, avisuddhameva hoti.

Eko bahiddhā rūpāni passatīti yasavevaṃ parikammaṃ ajjhataṃ uppannaṃ hoti, nimittaṃ pana bahiddhā. So evaṃ ajjhataṃ parikammaṃ bahiddhā ca appanāya vasena “ajjhataṃ rūpasāññī eko bahiddhā rūpāni passatī”ti vuccati. Parittānīti avaḍḍhitāni. Suvaṇṇadubbaṇṇānīti suvaṇṇāni vā honti dubbaṇṇāni vā, parittavaseneva idaṃ abhibhāyatanaṃ vuttanti veditabbaṃ. Tāni abhibhuyyāti yathā

nāma sampānagahaṇiko kaṭacchumattaṃ bhattaṃ labhitvā “kiṃ ettha bhuñjitabbaṃ atthī”ti saṅkaḍḍhitvā ekakabalameva karoti, evameva ñāṇuttariko puggalo visadañño “kiṃ ettha parittake ārammaṇe samāpajjitabbaṃ atthi, nāyaṃ mama bhāro”ti tāni rūpāni abhibhavitvā samāpajjati, saha nimittuppādenevettha appanaṃ pāpetīti attho. Jānāmi passāmīti iminā panassa ābhogo kathito. So ca kho samāpattito vuṭṭhitassa, na antosamāpattiyaṃ. Evaṃsaññī hotīti ābhogasaññāyapi jhānasaññāyapi evaṃsaññī hoti. Abhibhavasāññā hissa antosamāpattiyampi atthi, ābhogasaññā pana samāpattito vuṭṭhitasseva.

Appamāṇānīti vaḍḍhitappamāṇāni, mahantānīti attho. Abhibhuyyāti ettha pana yathā mahagghaso puriso ekaṃ bhattavaḍḍhitakaṃ labhitvā “aññampi hotu, kiṃ etaṃ mayhaṃ karissatī”ti taṃ na mahantato passati, evameva ñāṇuttaro puggalo visadañño “kiṃ ettha samāpajjitabbaṃ, nayidaṃ appamāṇaṃ, na mayhaṃ cittekaggatākaraṇe bhāro atthī”ti tāni abhibhavitvā samāpajjati, saha nimittuppādenevettha appanaṃ pāpetīti attho.

Ajjhattaṃ arūpasaññīti alābhitāya vā anattikatāya vā ajjhatarūpe parikammasaññāvirahito.

Bahiddhā rūpāni passatīti yassa parikammampi nimittampi bahiddhāva uppannaṃ, so evaṃ bahiddhā parikammasa ceva appanāya ca vasena “ajjhattaṃ arūpasaññī ekova bahiddhā rūpāni passatī”ti vuccati. Sesamettha catutthaabhibhāyatane vuttanayameva. Imesu pana catūsu parittaṃ vitakkacaritavasena āgataṃ, appamāṇaṃ mohacaritavasena, suvaṇṇaṃ dosacaritavasena, dubbaṇṇaṃ rāgacaritavasena. Etesañhi etāni sappāyāni, sā ca nesaṃ sappāyatā vitthārato visuddhimagge cariyānidese vuttā.

Pañcamaabhibhāyatanādīsu nīlānīti sabbasaṅgāhakavasena vuttaṃ. Nīlavaṇṇānīti vaṇṇavasena. Nīlanidassanānīti nidassanavasena, apaññāyamānavivarāni asambhinnavāṇṇāni ekanīlāneva hutvā dissantīti vuttaṃ hoti. Nīlanibhāsānīti idaṃ pana obhāsavasena vuttaṃ, nīlobhāsāni nīlappabhāyuttānīti attho. Etena nesaṃ suvisuddhataṃ dasseti. Visuddhavaṇṇavaseneva hi imāni cattāri abhibhāyatanāni vuttāni. “Nīlakasiṇaṃ gaṇhanto nīlasmim nimittaṃ gaṇhāti pupphasmim vā vatthasmim vā vaṇṇadhātuyā vā”tiādikaṃ panettha kasiṇakaraṇaṇca parikammaṇca appanāvidhānaṇca sabbāṃ visuddhimagge vitthārato vuttameva. Imāni pana aṭṭha abhibhāyatanajjhānāni vaṭṭānīpi honti vaṭṭapādakānīpi vipassanāpādakānīpi diṭṭhadhammasukhavihārānīpi abhiññāpādakānīpi nirodhapādakānīpi, lokiyāneva pana na lokuttarānīti veditabbāni.

435. Rūpī rūpāni passatīti ettha ajjhattaṃ kesādīsu nīlakasiṇādīsu nīlakasiṇādivasena uppāditaṃ rūpajjhānaṃ rūpaṃ, taṃ assa atthīti rūpī. Bahiddhā rūpāni passatīti bahiddhāpi nīlakasiṇādīni rūpāni jhānacakkhunā passati. Iminā ajjhattabahiddhāvattukesu kasiṇesu uppāditaṃ jhānassa puggalassa cattāripi rūpāvacarajjhānāni dassitāni. Ajjhattaṃ arūpasaññīti ajjhattaṃ na rūpasaññī, attano kesādīsu anuppāditārūpāvacarajjhānoti attho. Iminā bahiddhāparikammaṃ katvā bahiddhāva uppāditaṃ jhānassa puggalassa rūpāvacarajjhānāni dassitāni.

Subhantveva adhimutto hotīti iminā suvisuddhesu nīlādīsu vaṇṇakasiṇesu jhānāni dassitāni. Tattha kiñcāpi antoappanāyaṃ subhanti ābhogo natthi, yo pana visuddhaṃ subhaṃ kasiṇārammaṇaṃ katvā viharati, so yasmā “subhanti adhimutto hotī”ti vattabbaṃ āpajjati, tasmā evaṃ desanā katā. Paṭisambhidāmagge pana “kathaṃ

subhantveva adhimutto hotīti vimokkho - idha bhikkhu mettāsahagatena cetasā ekaṃ disaṃ pharitvā viharati...pe... mettāya bhāvitattā sattā appaṭikkūlā honti. Karuṇāsahagatena...pe... muditāsahagatena...pe... upekkhāsahagatena cetasā ekaṃ disaṃ pharitvā viharati...pe... upekkhāya bhāvitattā sattā appaṭikkūlā honti. Evaṃ subhantveva adhimutto hotīti vimokkho’’ti vuttaṃ. Sabbaso rūpasaññānantīdīsu yaṃ vattabbaṃ, taṃ sabbaṃ visuddhimagge vuttameva.

443. Pathavikasiṇaṃ bhāvetīti ettha pana sakalaṭṭhena kasiṇaṃ, pathavi eva kasiṇaṃ pathavikasiṇaṃ. Parikammaṃ pathaviyāpi uggahanimittassāpi paṭibhāganimittassāpi taṃ nimittaṃ ārammaṇaṃ katvā uppannaññhānassāpi etaṃ adhivacanaṃ. Idha pana pathavikasiṇārammaṇaṃ jhānaṃ adhippettaṃ. Taṃ hesa bhāveti. Āpokasiṇādīsupi eseṃ nayo.

Imāni pana kasiṇāni bhāventena sīlāni sodhetvā parisuddhasīle paṭiṭṭhitena yvāssa dasasu palibodhesu palibodho atthi, taṃ upacchinditvā kammaṭṭhānadāyakaṃ kalyāṇamittaṃ upasaṅkamtvā attano cariyānukūlavasena yaṃ yassa sappāyaṃ, taṃ tena gahetvā kasiṇabhāvanāya ananurūpaṃ vihāraṃ pahāya anurūpe viharantena khuddakapalibodhupacchedaṃ katvā sabbaṃ bhāvanāvidhānaṃ aparihāpentena bhāvetabbāni. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana visuddhimagge vutto. Kevalaṅhi tattha viññāṇakasiṇaṃ nāgataṃ, taṃ atthato ākāsakasiṇe pavattaviññāṇaṃ. Tañca kho ārammaṇavasena vuttaṃ, na samāpattivaseṇa. Tañhi anantaṃ viññāṇanti ārammaṇaṃ katvā esa viññāṇaṅcāyatanasamāpattiṃ bhāvento viññāṇakasiṇaṃ bhāvetīti vuccati. Imāni dasa kasiṇāni vaṭṭāni honti vaṭṭapādaḥkāni vipassanāpādaḥkāni diṭṭhadhammasukhavihāratthāni abhiññāpādaḥkāni nirodhapādaḥkāni, lokiyāneva pana na lokuttarāni.

453. Asubhasaññaṃ bhāvetīti asubhasaññaṃ vuccati uddhumātakādīsu dasasu ārammaṇesu uppannā paṭhamajjhānasahagatā saññaṃ, taṃ bhāveti brūheti vaḍḍheti, anuppannaṃ uppādeti, uppannaṃ anurakkhatīti attho. Dasannaṃ pana asubhānaṃ bhāvanānayo sabbo visuddhimagge vitthāritoyeva. Maraṇasaññaṃ bhāvetīti sammutimaraṇaṃ, khaṇikamaraṇaṃ, samucchedamaraṇanti tividhampi maraṇaṃ ārammaṇaṃ katvā uppajjanakasaññaṃ bhāveti, anuppannaṃ uppādeti, uppannaṃ anurakkhatīti attho. Heṭṭhā vuttalakkaṇā vā maraṇassatiyeva idha maraṇasaññaṃ vuttā, taṃ bhāveti uppādeti vaḍḍhetīti attho. Bhāvanānayo panassā visuddhimagge vitthāritoyeva. Āhāre paṭikūlasaññaṃ bhāvetīti asitapītādibhede kabalīkāre āhāre gamanapaṭikūlādīni nava paṭikūlāni paccavekkhantassa uppajjanakasaññaṃ bhāveti, uppādeti vaḍḍhetīti attho. Tassāpi bhāvanānayo visuddhimagge vitthāritoyeva. Sabbaloke anabhiratisaññaṃ bhāvetīti sabbasmimpi tedhātuke loka anabhiratisaññaṃ ukkaṇṭhitasaññaṃ bhāvetīti attho. Aniccasaññaṃ bhāvetīti pañcannaṃ upādānakkhandhānaṃ udayabbayaññathattapariggāhikaṃ pañcasu khandhesu aniccanti uppajjanakasaññaṃ bhāveti. Anicce dukkhasaññaṃ bhāvetīti anicce khandhapañcake paṭipīḷanasāṅkhātadukkhalaḥkhaṇapariggāhikaṃ dukkhanti uppajjanakasaññaṃ bhāveti. Dukkhe anattasaññaṃ bhāvetīti paṭipīḷanaṭṭhena dukkhe khandhapañcake avasavattanākārasāṅkhātānattalakkhaṇapariggāhikaṃ anattāni uppajjanakasaññaṃ bhāveti. Pahānasaññaṃ bhāvetīti pañcavidhaṃ pahānaṃ ārammaṇaṃ katvā uppajjanakasaññaṃ bhāveti. Virāgasaññaṃ bhāvetīti pañcavidhameva virāgaṃ ārammaṇaṃ katvā uppajjanakasaññaṃ bhāveti. Nirodhasaññaṃ bhāvetīti saṅkhāranirodhaṃ ārammaṇaṃ katvā uppajjanakasaññaṃ bhāveti. Nibbānaṃ ārammaṇaṃ katvā uppajjanakasaññaṃ vādanti. Ettha ca

sabbaloke anabhiratasaññā, aniccasaññā, anicce dukkhasaññāti imāhi tīhi saññāhi
balavavipassanā kathitā. Puna aniccasaññāṃ bhāvetītiādikāhi dasahi saññāhi
vipassanāsamārambhova kathito.

473. Buddhānussatintiādīni vuttatthāneva.

483. Paṭhamajjhānasahagatanti paṭhamajjhānena saddhiṃ gataṃ pavattaṃ,
paṭhamajjhānasampayuttanti attho. Saddhindriyaṃ bhāvetīti
paṭhamajjhānasahagataṃ katvā saddhindriyaṃ bhāveti brūheti vaḍḍheti. Esa nayo
sabbattha.

Aparaaccharāsaṅghātavaggavaṇṇanā.

ΠΑΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΓΙΑ ΑΥΤΗ ΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Η παρούσα μετάφραση αποτελεί μέρος του PaliVerse Project, της πρώτης πλήρους και ενιαίας αγγλικής μετάφρασης του Κανόνα Πάλι, μαζί με τα Σχόλια (Aṭṭhakathā) και τα Υποσχόλια (Ṭīkā) και συνοδεύεται από διαδραστικά εργαλεία μελέτης. Το PaliVerse είναι ένα έργο σε εξέλιξη. Οι μεταφράσεις που δημιουργούνται με τεχνητή νοημοσύνη βελτιώνονται συνεχώς μέσω αναθεωρήσεων και σχολίων από ειδικούς. Το παρόν κείμενο αποτελεί την πιο πρόσφατη μετάφραση κατά την ημερομηνία λήψης.

Ημερομηνία δημιουργίας PDF: 14 Σεπτεμβρίου 2026

ΠΩΣ ΝΑ ΠΑΡΑΘΕΣΕΤΕ ΤΗΝ ΠΗΓΗ

PaliVerse (2026). Σχόλια. Ο Κανόνας των Ομιλιών - Σχόλια. 4. Η συλλογή των αριθμημένων ομιλιών - Σχόλια. 01. Σχόλια για το βιβλίο του ενός. 18. Σχόλια για το άλλο κεφάλαιο για το δαχτυλοχτύπημα έχει ανακτηθεί από το paliverse.org

© 2026 The PaliVerse Project · Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος
Κέντρο Μελέτης και Πρακτικής Βουδισμού Τεραβάδα
Αστική Μη Κερδοσκοπική Εταιρεία εγγεγραμμένη στην Ελλάδα
Το παρόν PDF μπορεί να διανέμεται ελεύθερα για σκοπούς μελέτης και πρακτικής.

PaliVerse.org